

PES – ŽIVEL JE MOŽ, IMEL JE PSA ...

V članku obravnava avtor metaforiko, frazeologijo in simboliko izraza pes v slovenskem jeziku, primerjalno pa pritegne tudi druge evropske jezike.

The article treats the metaphors, phraseology and symbolism of the noun pes (dog) in Slovene language in comparison with other European languages.

V naslovu nakazana zgodba brez konca (*Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Na grob napisal mu je: »Živel je mož. Imel je psa. Lepo ga je redil. Nekoč mu ukrade kos mesa, zato ga je ubil. Na grob napisal mu je...«*) je samo ena izmed milijonov zgodb iz večtisočletnega sožitja človeka in psa.¹

Pes velja za najstarejšo domačo žival in je po SSKJ 'domača žival za čuvanje doma, za lov'. Do danes je človek vzgojil mnogo pasem psov in z njimi močno razširil njihovo prvotno dejavnost. Po izvoru spada *pes* v družino psov, latinsko *Canidae* (lat. *canis* 'pes'), ki jo tvorijo *volkovi*, *šakali*, *domači psi*, *lisice*. Kakšni so »sorodniški odnosi« npr. med *psom* in *volkom* ali *lisico*, ni potrebno posebej razlagati. Vsekakor bi jih lahko slikovito ponazorili s slovenskim pregovorom: *Žlahta je raztrgana plahta*. To je razvidno zlasti iz odnosa med *psom* in *volkom*. Bistvo tega odnosa sta nasprotji *človekov prijatelj: človekov sovražnik* in *svetlo: temno* (tj. dan: noč). Na zadnjem nasprotju temelji francoski izraz *entre chien et loup*² (dobesedno: med psom in volkom) v pomenu 'v somraku', tj. 'med dnevom in nočjo'. V nemščini mu ustreza redek izraz *es war Zweidunkel zwischen Wolf und Hund* (dobesedno: somrak je bil med volkom in psom), v angleščini pa *between dog and wolf* (dobesedno: med psom in volkom) oboje s pomenom 'v mraku'. Po H. Schraderju³ ga je posrečeno pojasnil dr. Brinkmann: »Treba si je zamisliti preproste podeželske okoliščine v srednjem veku, kjer je bila čreda najvrednejši del premičnin in so bili gozdovi polni *volkov*. Čuvar črede je *pes*⁴, sovražnik črede pa *volk*. *Pes* in *volk* sta najhujša sovražnika in se v jeziku uporabljata kot nasprotje. *Pes* in *volk* si potemtakem delita tudi oblast nad dnevom. Dokler sije sonce, vlada *pes*, kakor hitro pa nastopi noč, se začne vladavina roparskega *volka*. Ta traja, dokler ga jutranja zarja spet ne prepodi v temo gozdov. Tako torej *volk* zastopa *noč*, *pes* pa *dan*. Iz tega je tudi pomen omenjenih izrazov: 'med dnevom in nočjo'.

Kot človeku najbližja žival v življenju že od nekaj je *pes* bogato zastopan v izrazih, frazeologemih, metaforah, rekah in pregovorih, ki označujejo tudi človeka. V vseh kulturah in mitologijah zavzema *pes*

pomembno mesto in ima tudi najrazličnejše simbolične pomene⁵. Iz izrazov in frazeologemov, a tudi iz rekov in pregovorov, ki se nanašajo na psa, se kaže podoba bede, ponižanja in nečloveškosti, obenem pa zvestobe, vdanosti, pozornosti ipd. Raziskovalcem živalske simbolike daje prav pes obilo snovi za razmišljanje. Oglejmo si zdaj, kako se vse to izkazuje v slovenskem in v nekaterih drugih jezikih!

Značilna pasja lastnost – *zvestoba* – se kaže v primeri *biti komu pokoren, vdan, zvest kot pes*, tj. 'zelo, brezpogojno pokoren, vdan, zvest'. Pasja *ponižnost* je razvidna iz primere *oditi kot pretepen pes* v pomenu 'oditi ponižno, nesamozavestno'. Ta tudi pove, da je *pes* bil ali je pogosto tepen, kar potrjuje še primera *pretepesti koga kot psa* v pomenu 'zelo, neusmiljeno pretepesti koga'. Omenjeno človekovo grobost v odnosu do najzvestejšega prijatelja izpričujejo tudi pregovori: *Kdor hoče udariti psa, prime za palico. Kdor hoče psa tepsti, lahko mu je palico dobiti. Pobiti pes se slehernega kamna ustraši. Sestradan pes se ne boji palice. Če hočemo ubiti psa, pravimo, da je omočil zid mošeje* (turški). Na srečo vsi ljudje na svetu niso grobi, zato večina lepo ali vsaj normalno ravna s svojimi živalskimi prijatelji. Ti se tudi pretiranemu razvajanju hitro prilagodijo. Nasploh pa velja, da so psi v mnogočem posnemovalci svojih gospodarjev – v dobrem in slabem. Brez dvoma pa se ima pes na domačem dvorišču za gospodarja nad vsemi živalmi. In ker je *lev* kralj živali, je torej *pes* 'lev na domačem dvorišču', kar potrjujejo tudi pregovori, npr. francoski – *tout chien est lion dans sa maison* (dobesedno: vsak pes je lev v svoji hiši). Enako še v angleščini in podobno v danščini (v prevodu: Doma je pes najbolj samozavesten), smiselno, a z drugo živaljo pa v ruščini – *vsjak kulik v svojem bolote velik* (dobesedno: Vsak kljunač je v svojem močvirju velik).

Nečloveškost izražajo primere: *gledati koga kot psa* 'sovražno, neprijazno'; *ozmerjati koga kot psa* 'zelo; vulgarno'; *pobiti kot psa* 'neusmiljeno; na krut, grozovit način'; *preganjati kot psa* 'neusmiljeno, neprenehoma'; *pokopati koga kot psa*, tj. 'brez običajnega obreda, brez pietete, spoštovanja', npr.: Bil je ustreljeni cigan Dušan. Kar tam *smo ga* brez vsakega usmiljenja *zagrebli kakor psa*, ki je poginil za plotom (I. Tavčar, Visoška kronika, LZ 1919, 76, 77). Visoko stopnjo, mero česa, praviloma slabega, najdemo v naslednjih primerah: *zebe me kot psa* 'zelo me zebe'; *biti lačen kot pes* 'biti zelo lačen'; *lagati, kot pes teče* 'zelo in pogosto lagati'.

Psa v primeri *biti lačen kot pes* lahko zamenja sorodnik *volk*: *biti lačen kot volk*. *Volčja lakota, lakomnost* je pregovorna (Primerjaj vzdevek *Lakotnik!*), medtem ko za *psa* tega ne bi mogli trditi. Res pa je, da je ali je bil prenekateri *pes* večkrat lačen kot sit, saj je njegova prehrana odvisna od človeka. Ta včasih »pozabi«
nanj, včasih mu tudi ne

privošči boljšega grižljaja (spomnimo se uvodne zgodbe, ki ji dodajam še pregovor: *Kdo bo psom klobase metal, če jih sami radi jemo.*), včasih pa se tudi sam otepa z lakoto. Omenjena klobasa je brez dvoma poslastica, s katero si zanesljivo pridobimo naklonjenost kateregakoli psa in o kateri večina psov samo sanja. To potrjuje tudi francoski pogovorni frazeologem *ne pas attacher ses chiens avec des saucisses* (dobesedno: ne privezovati svojih psov s klobasami) v pomenu 'biti skupuh; živeti v zelo skromnih razmerah'. Kljub vsemu pa si glede prehrane psa le zapomnimo poučen pregovor: *Še pes pri jedi rad mir ima.* To še zlasti velja takrat, kadar gloda svojo priljubljeno jed - *kost*⁶. Isto dokazujejo tudi primere, reki in pregovori: *Če dva psa eno kost glodata, se hitro stepeta. Gola kost še psu ne tekne. Pazi na besede kot pes na kost. Preži kot pes na kost. Ako ima priklenjen pes tudi odveč kosti, vendar jih drugemu ne pripusti. Beseda besedo prinese, pes pa kost (ali mačka pa miš).* Dejstvo, da 'dober pes nikoli ne dobi dobre kosti', izpričuje francoski pregovor: *un bon chien n'attrape jamais un bon os.* V zvezi z zgoraj navedenim slovenskim pregovorom *Če dva psa eno kost glodata, se hitro stepeta* omenjam še dva francoska: *ce sont deux chiens après un os* (dobesedno: to sta dva psa za eno kost) v pomenu 'to sta huda tekmeča' in *ce sont trop de chiens après un os* (ali *il y a trop de chiens après l'os; voilà bien des chiens après un os*) (dobesedno: preveč psov je za to kost) 'to so hudi tekmeči'. Po vsem povedanem o psu in kosteh nas ne čudi naslednji ruski pregovor (v prevodu): *Psu se sanja samo o kosti.*⁷

Že iz doslej povedanega je mogoče ugotoviti, da je življenje mnogih psov precej težavno, da ne rečem kar *pasje*. Gospodarji so namreč svojim štirinožnim prijateljem za izkazane usluge in zvestobo večinoma premalo hvaležni.

Življenje psu navadno greni druga pomembna domača žival - *mačka*. Kakšni so njuni odnosi, najboljše pove znana primera *Gledata se kot pes in mačka* v pomenu 'se sovražita'.⁸ Podobno tudi v drugih jezikih: nemškem - *Sie vertragen sich wie Hund und Katze*; francoskem - *Ils s'accordent comme chien et chat*, tudi *être, vivre comme chien et chat* (dobesedno: biti, živeti kot pes in mačka) v pomenu 'neprestano se prepirati, prerokati'; angleškem - *They live like cat and dog* (dobesedno: živita kot mačka in pes); hrvaškem in srbskem - *Gledaju se kao pas i mačka*. Slednji je pomensko podobna neživalska primera *Paze se kao so i oko*.

Omenjene primere imajo lahko v posameznih jezikih več različic. Znane so tudi primere z drugimi živalmi, ki izražajo podobne odnose: *lisica - petelin, mačka - miš*. Nekateri izmed naštetih, a tudi drugih odnosov med živalmi, ki jih je registriral posamezni jezik, so seveda

pogojeni z vprašanji obstoja teh živali. V odnosu *psa* z *mačko* je mogoče misliti na človekovo domnevo o njenem boju za njegovo naklonjenost. Korenine pa so seveda dosti bolj globoke, saj gre za prvotni odnos med psom roparjem in njegovim plenom mačko. *Mačka* svoje manjvrednostne komplekse iz odnosa s *psom* verjetno uspešno zdravi v podobnem odnosu z *mišjo*. Tako *pes*, *mačka* in *miš* tvorijo zanimivo živalsko verigo, kakršnih je v naravi še nešteto.

Nizek, nespoštovan položaj oziroma stan *psa* je motiviral nastanek pomena 'zelo nizka stopnja', npr. Njihova morala je na *psu*. Hrana, preskrba je na *psu*. Umetniška raven predstave je pod *psom*. Pomensko blizu je frazeologem *priti na psa* v pomenu 'finančno, materialno propasti; priti v težek, neprijeten položaj'. Nemci bi to povedali s frazeologemom *auf den Hund kommen*, Angleži s *to go to the dogs*, na srbohrvaškem področju pa z *dotjerati do pasa*.⁹ Če torej *pridemo na psa*, potem tudi *živimo kot pes*, tj. 'zelo slabo'. Seveda pa *tega še psu ne privoščim*, tj. 'nikomur, niti največjemu sovražniku'. V gledališkem žargonu pomeni *dobiti, igrati psa* 'dobiti, igrati zelo nepomembno vlogo'.

Pes pa poleg vsega drugega ni samo večkrat tepen, ampak še pogosteje ozmerjan. To dokazuje že omenjena primera *zmerjati kakor psa*, ki ji dodajam književni zgled: »Domači petelin« se kruto vara, če misli, da ima pravico, nas *zmerjati kakor pse* (F. Milčinski, Igračke, 1909, 13, 14).

Pes je znan po tem, da ima izvrsten *voh*. To lastnost s pridom uporablja zlasti pri lovu ali iskanju pobeglih ali pogrešanih. V zvezi s pasjim vohanjem so nastali frazeologemi: *nisi vreden, da te pes povoha* 'slab, ničvreden si; nekoristen, nesposoben'; *takrat ga še pes ni povohal* 'nihče se ni zmenil zanj, mu pomagal'; *še pes ga ne oblaja (povoha)* 'nihče se ne zmeni zanj, mu ne pomaga'. V zadnjem primeru je pasje vohanje zamenjano z *lajanjem*, ki je tudi značilno za psa. S pasjim lajanjem in grizenjem pa je povezan pregovor *Pes, ki laja, ne grize*, ki ima poleg običajnega še preneseni pomen 'človek, ki veliko govori ali grozi, ne naredi hudega'. Na pasje lajanje se nanašata pregovora: *Za siromakom vsak pes laja. Kadar kuja (kuzla) laja, mora i pes lajati*. Zanimiv je tudi francoski pregovor: *on ne peut empêcher le chien d'aboyer ni le menteur de mentir* v pomenu 'ne moreš preprečiti psu, da laja, niti lažnivcu, da laže'.

Pes nas torej lahko povoha ali oblaja, bolj redko ugrizne. Tega zadnjega zanesljivo ne bo storil, če nam prijazno maha z repom. Strah pred tem, da bi jih ugriznil pes, je pri ljudeh, zlasti pri otrocih kar pogost. Vendar včasih človeku tudi slabo omogoča, da doseže svoj cilj. Tako se npr. na Poljskem pri Kašubih dekle veseli, ko jo ugrizne pes, kajti prepričana je, da se bo kmalu omožila. Fanta pa mora seveda ugrizniti psica, če se namerava hitro poročiti. Seveda pa ni mogoče

zanikati, da ugriz psa ali tudi mačke ne bi bil boleč. O tem govori francoski pregovor *mordu de chien ou de chat, c'est toujours la bête a quatre pattes* (dobesedno: ugriznjen od psa ali mačke, vedno je to žival s štirimi nogami) v približnem pomenu 'ali ni vseeno, od kod prihaja zlo', v ruščini *ne vsě li ravno, ot kogo zlo*, a tudi *kakoj palec ni ukusi - vsě bol'no* (dobesedno: katerikoli prst že ugrizneš, vse boli) in *hren red'ki ne slašče* (dobesedno: hren ni slajši od redkve).

V zvezi z *repom psa* je znan pregovor: *Izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese* 'v sili se izkoristi kakršnokoli opravičilo'. Različica tega pregovora se glasi: *Rad vzameš, ako ti tudi pes na repu prinese*. Ko smo že pri *pasjem repu*, ne moremo mimo *pasje tace*, ki je v frazeologemu *vedeti, kam pes taco moli* 'vedeti, kaj je skrivni namen govorjenja, ravnanja kake osebe', npr. Ahac ni mogel takoj *uganiti, kam pes taco moli*, zato je samo jeknil: »Da, zdaj je menda res že tako daleč... (Lovro Kuhar, Jamnica, 1945, 377).« Krivček je hotel s tem le Jurju na žilo potipati, Juri pa, ki *ni vedel, kam pes taco moli*, je vse pritrjeval (F. Erjavec, Avguštin Ocepek, SG 1860, VI, 54). Zanimiv pregovor v zvezi s *pasjo taco* navaja M. Pleteršnik (II 653) iz mariborske okolice: *Zastonj pasjo taco na mizo vlečeš* = die Natur läßt sich nicht verleugnen, t.j. 'narave se ne da zatajiti'.

Ugotovili smo že, da se s psi v gledališču ne da proslaviti. Nič bolje se ne godi psu v cerkvi. O tem nas prepričuje primera *počutiti se kot pes v cerkvi*¹⁰, t.j. 'odveč, nezaželen', npr. Dobre volje si, Blaž! »Dobre volje, kakor pes, ki zdrav iz cerkve pride!« reče nekako porogljivo oni (J. Jurčič - J. Kersnik, Rokovnjači, LZ 1881). Repovž je bil ponižan in razžaljen in *odgnan kot pes v cerkvi* (M. Mikeln, Kako se je naša dolina privadila svobodi, 1973, 149). Tem primeram dodajam še pregovor: *Ako psa v cerkev spustiš, gre tudi do oltarja*. Zlorabo gostoljubnosti pri živalih pozna že basnopisec I. Krilov, npr. pri svinji: *Ty svine stol, a ona na stol* 'Daj svinji stol, pa bo zlezla na mizo'. V zvezi s cerkviijo in njenimi obredi so tudi različne procesije. Te zgubijo svojo veljavo, če imajo kako povezavo s psom, npr. Ta pa mora *biti zraven pri vsaki pasji procesiji*, t.j. »se udeležiti vsakega še tako nepomembnega dogodka, nepomembne prireditve«.

Pes se pogosto udeležuje lova. V zvezi s tem je značilen pregovor: *Dosti psov je zajčja smrt* v pomenu 'dosti sovražnikov vsakogar ugonobi'. Enako v nemščini: *Viele Hunde sind des Hasen Tod*. Na lovsko vlogo psa kažeta še pregovora: *Ako greš volku nasproti, pokliči psa s seboj. Kadar je volk v selu, ni psu počinka*. Na lovsko vnemo psa se v prenesenem pomenu nanašata naslednja zgleda: *Kot psi so vohljali* po notranjskih in dolenjskih poljih in gozdovih, ropali in morili in požigali (Č. Šinkovec, Opombe, Partizanska ljudska pesem I, 1970, 219). Spreminjal se

je od trenutka do trenutka. Zdaj je bil *pes slednik*, zdaj spet ptič ropar, ki išče v dolini svojo žrtev, zdaj pa *je že režal kakor hijena*, ki bo vsaj trgala, strgala, če bo kaj ostalo zanjo (D. Družkovič/R. Arih/, Zato, 1957, 67).

Zmeraj nevarni so tudi *stekli psi* (dandanes v tem prednjačijo njihove sorodnice *lisice*), kot kaže naslednji zgled: Stražniki, čeprav so se *kot stekli psi* zaganjali v množico, razbijali vrste in tolkli na vse strani, so bili bolj in bolj brez moči (A. Ingolič, Stavka, 1951, 262).

V grobem govorjenju lahko *pes* pomeni tudi 'hudoben, nasilen človek', npr. Pazi se tega *psa*, ker te bo ogoljufal! S tem *psom* se že eno leto ne menim. *Fašistični psi* so ropali in požigali. Izraz *pes* se uporablja še kot psovka¹¹, npr. Ti bom že pokazal, *pes garjavi! Prekleti pes*, kaj si drzne! Molči, ti *pes!*¹² V italijanskem jeziku je izraz *cane grosso* (dobesedno: močen pes) v pomenu 'mogočen človek, s katerim se ni dobro prepirati'. Negativno rabo italijanske besede *cane* potrjujejo še vulgarnе žaljivke: *cane* (tj. pes), *brutto cane* (dobesedno: grdi pes), *razza di cane* (dobesedno: zalega psa, tj. pasja zalega), *figlio di cane* (tj. pasji sin) itd.

Včasih lahko pozitivnost ali negativnost *psa* kot metafore ustvarjajo šele ustrezni prilastki. Takih primerov najdemo npr. precej v nemškem jeziku. Tako nemško *der grobe Hund* (dobesedno: velik pes) pomeni 'vplivna oseba' oziroma 'velika živina'. Ustrezni angleški izraz je *top dog*, medtem ko izraz *under dog* pomeni 'podrejeni'. Različne živali se lahko v tej vlogi v posameznih jezikih izmenjujejo. Obenem se lahko tudi pomensko niansirajo. Vse pa so bolj ali manj nekunjžne. Podobno kot slovenski izraz *velika živina* se uporablja izraz *riba*, npr. *Velike ribe male žro* v pomenu 'močnejši zatirajo slabotnejše'. Značilni prilastek *velik* lahko zamenjajo drugi prilastki, ki s tem ustrezno spremenijo pomen, npr. Pri kontroli so ujeli nekaj *mednarodnih rib*. V tej organizaciji je bil on bolj *majhna riba*. Nov nemški pogovorni frazeologem *das ist ein dicker Hund* (dobesedno: to je debel pes) pomeni 'velika nesramnost, neprijetnost, žalitev, grob prekršek', tudi 'groba napaka'. Nemški pravniški izraz *einen alten Hund totmachen* (dobesedno: ubiti starega psa) pa pomeni 'končati zadevo, proces'. Zanimiv je npr. še nemški mornarski izraz *einen kleinen Hund von der Kette lassen* (dobesedno: spustiti majhnega psa z verige) v pomenu 'piti, pogasiti žejo'. Samo navidez gledališki je nemški frazeologem *den toten Hund spielen* (dobesedno: igrati mrtvega psa) v pomenu 'namerno spregledati kaj; delati se neumnega, nepoučenega'.

Pes lahko nastopa tudi v raznih igrah. Tu omenjam dve, ki se nanašata na lov. V Prekmurju je znana igra *psi in zajec*. To je namizna

igra s tlorisom, v kateri trije *psi* (fižolova zrna) lovijo »zajca« (koruzno zrno). Ko psi s premikanjem zajca »zagradijo«, je igra končana. V Goriških Brdih pa obstaja lovilna igra *psi in zajci*, pri kateri določijo *lovca* in *zajca*, drugi so *psi*. Psi lovijo zajca. Ko ga ujamejo, ga pritirajo do lovca; ta ga ustrelji. Zajec mora iz igre. Ko so vsi zajci postreljeni, je igre konec.

Po številnih »pasjih izrazih« navajam še nekaj posebnosti, ki jih najdemo v posameznih jezikih. Začnimo s slovenskim. M. Pleteršnik (II 911) ima izraz *zelen pes* = ein unmögliches Ding, Cig.. M. Cigale pa v svojem slovarju pri geslu *Unmöglichkeit* navaja: unmögliche Dinge, bei Gutsm. *plave gosi, zelen pes, kakor pet krav za en groš*. V Vrtcu (1929/30, 127) najdemo *zelenega psa* v frazeologemu *po zelene pse hoditi*. Narodopisno vrednost ima slovenski frazeologem *iti za psa komu*, katerega pomen je razviden iz naslednjega odlomka: Ko je rožansko dekle neslo o veliki noči svojim ljubim in dragim znancom šartelj, potico in dve rdeči jajci, se ni spodobilo, da bi šla sama, spremljati jo je morala prijateljica. Prijateljica *ji gre za psa* (Slovenska Bčela 1851, 75) so rekali (V. Möderndorfer, Verovanja, uvere, običaji Slovencev II, Prazniki 270, 2366).

Pes je bil pogosto spremljevalec svetnikov, zato nastopa tudi kot svetniška oznaka več svetnikov.¹³ Po svetnikih so včasih celo poimenovani ali nastopajo z njimi v frazeologemih. Tako se v francoskem jeziku *pes* družiti s svetim *Rokom*, npr. *c'est Saint-Roch et son chien* (dobesedno: to je sveti Rok in njegov pes) v pomenu 'to sta nerazdružljiva prijatelja'. Frazeologem temelji na dejstvu, da svetega Roka običajno upodabljajo s *psom*. Francoski *pes* prijateljuje tudi s svetim *Martinom*, kot vidimo v pregovoru: *Qui aime Martin, aime son chien, qui aime le cavalier, aime l'écuyer* (dobesedno: kdor ljubi Martina, ljubi njegovega psa, kdor ljubi viteza, ljubi oproda) v približnem pomenu 'če si se zavel zame, poskrbi še za moje'. Podoben pomen, vendar brez *Martina* in s *konjem* namesto *psa*, ima ruski frazeologem *Prizrel menja, tak kormi i konja* (dobesedno: Poskrbel si zame, pa nakrmi še konja). Francoskemu pregovoru ustreza tudi za polovico krajši poljski pregovor, v katerem *Martina* zamenja *prijatelj*: *Kto miłuje przyjaciel, miłuje i psa jego* (dobesedno: Kdor ima rad prijatelja, ima rad tudi njegovega psa). 'Pes Janeza Nivelskega' je v francoskem pregovoru *Il est comme le chien de Jean de Nivelle, il s'enfuit quand on l'appelle* (dobesedno: On je kot pes Janeza Nivelskega; ko ga pokličejo, pobegne) v pomenu 'ko ga potrebujemo, ga ni; izgine prav takrat, ko ga potrebujemo'. Pregovor namiguje na beg Jeana de Nivella, sina vojvode Monmoransa, v trenutku, ko je zaslišal trobente glasnikov, ki so ga pozivali na sodišče zaradi kaznivega

dejanja. Da 'je kdo zelo suh', lahko Francozi povedo šaljivo takole: *Il a été a Saint-Malo, les chiens lui ont mangé les os* (dobesedno: Bil je v Saint-Maloju, psi so mu pojedli kosti). Svetniški izvor imajo psi *bernardinci* 'pasma velikih, dobrodušnih psov, ki so uporabni za reševanje izpod plazov'. Ime so dobili po zavetišču na prelazu Montblanca *Veliki Sveti Bernard* v Švici. Zavetišči *Veliki* in *Mali Sv. Bernard* je ustanovil sv. Bernard iz Mentona. Po svetem *Hubertu* pa nosi ime *pes svetega Huberta*, francosko *le chien de Saint Hubert*¹⁴. *Pes*, ki bruha ogenj, je oznaka svetega Dominika, katerega redovniki *dominikanci* so ljudskoetimološko poimenovani *Domini-canés* 'Gospodovi psi', tisti, ki z glasom varujejo dom. Po legendi je mati *Dominika* pred njegovim rojstvom sanjala, da je rodila *psa* s prižgano baklo v gobcu.

Mnogo izrazov se nanaša tudi na angleškega *psa*. Ta se splošno imenuje *dog* in pomeni še 'volk, lisjak' (to je seveda družina psov!), metaforično 'ničvrednež, zagovednež, tepec'. Pri nas precej znan je »vroči pes«, tj. iz ameriškega pogovornega *hot dog* 'vroča hrenovka v žemlji'. Sicer pa angleški *pes* »sodeluje« skupaj z *mačko* v vremenu: *it rains cats and dogs* (dobesedno: dežuje mačke in pse) v pomenu 'lije kot iz škafa'. Zgoraj omenjeno metaforično rabo angleškega izraza *dog* v pomenu 'ničvrednež, zagovednež, tepec' potrjuje tudi angleški *Dogberry* (dobesedno: Pes jagoda) 'naziv nepismenega samozavestnega uradnika' (po imenu osebe iz komedije *Mnogo hrupa za nič* W. Shakespeara). Od vseh že omenjenih angleških psov pa po svoji pomembnosti izstopa »bikovski pes«, tj. *bulldog*, ki lahko v slengu pomeni še 'univerzitetni birič; revolver', izraz *bulldog edition* pa 'zgodnja izdaja časopisa'. Iz lastnosti tega angleškega psa izhaja verjetno tudi angleški pridevnik *buldog* v pomenu »pogumen, odločen, trmast«. Slovensko *búldog* »pes« lahko v grobem izražanju pomeni tudi »buldogu podoben človek«, npr. Tistè *buldog* pri sosednji mizi jo je neprestano opazoval. To ti je *buldog* (tj. »neroden, neprijeten človek«).

Zelo zagoneten je nadalje nemški *pes*, ki je zakopan: *Da liegt der Hund begraben* (dobesedno: Tu leži zakopan pes). Ustreza mu slovenski frazeologem z *zajcem*: *V tem grmu tiči zajec* v pomenu 'tu je jedro problema, bistvo stvari'. Pravega motiva za nastanek nemškega frazeologema nemški jezikoslovci še niso uspeli najti. Treba pa je poudariti, da imata *pes* in *zajec* izrazito športne odnose. Nadvse rada tekmujeta v teku. V tem je *pes* pogosto poražen. O vzrokih za to govorita naslednja pregovorita: *Pes, ki dva zajca lovi, nobenega ne ujame. Ko bi se ne bil pes za grmom zamudil, bi bil zajca ujel*. O psu in zajcu pa govorijo tudi tuji pregovori (navajam v prevodu po M. Hrovatu, Človek v zrcalu pregovorov): *Pes, ki spravi veliko zajcev iz brloga, ne pokonča nobenega* (angleški). *S psi lovimo zajce, s hvalo norce in z denarjem ženske* (starinski nemški) itd.

Zanimiv, a pri živalskih frazeologemih dokaj pogosto ugotovljen basenski izvor, ima ruski frazeologem *sobaka na sene* (tj. pes na senu) v pomenu »kdor sam česa ne uporablja, a tega ne pusti uporabljati niti drugim«. Frazeologem je nastal po Ezopovi basni o psu, ki renči na konje in jih ne pusti k senu, čeprav ga sam ne je.

Da je razen živine in drobnice možno pasti tudi pse, kaže kašubski frazeologem *psě pasc* v pomenu 'imeti ljubezenske odnose, zlasti zunajzakske', npr. Ona ju davno z nim psě pase (dobesedno: Ona z njim že dolgo pse pase).

V astronomiji je *Veliki pes* 'ozvezdje na južni nebesni poluti, katerega najsvetlejša zvezda je Sirius'. Zvezda *Sirius* se v angleščini imenuje *dog-star*, *pasja zvezda*. Zvezda, poimenovana po *psu* in *Jezusu*, pa je kašubski *Pana Jezusov Pes* (dobesedno: Gospoda Jezusa Pes) v pomenu 'Severnica'.¹⁵

Precej bližje kot *Veliki pes* se nahaja *leteči pes* 'večji netopir, ki živi na Malajskem otočju in se hrani s sadeži, Pteropus vampirus'.

Čisto poseben pes je tudi kašubski starinski *Švedzki pes* (dobesedno: Švedski pes) 'Skandinavski polotok', ki je po predstavah Kašubov podoben psu in ima glavo obrnjeno proti jugu.

Pes je končno tudi etnografski izraz, ki pomeni 'velikemu nožu podobna lesena priprava za zagrebanje žerjavice na odprtem ognjišču pastirske koče'. Ta *pes* je sestavina v frazeologemu *enkrat z betom, drugič s psom* v pomenu 'živeti zdaj razsipno, zdaj revno'.

Ob različnih že omenjenih *psih* skoraj ne smemo pozabiti na *morske pse* 'velike morske ribe hrustančnice z vretenčasto obliko telesa, Selachoidi'. Ti imajo v vodi nedvomno večjo veljavo kot njihovi kopenski soimenjaki.

Na *pse* se nanaša pridevnik *pasji*, ki lahko pomeni tudi slabšalno 'hudoben, zloben', npr. Ali *pasji sin* se je izvijal, vselej je imel kakšne izgovore, nikoli mu nisi mogel do živega (I. Potrč, Zločin, 1955, 6). Oče je svaril: »Graščak je *ves pasji*, le srce ima volčje. Pazi, da ne ujameš batin namesto šmarnih petic!« »E«, je rekel sin, »leto ima le dvanajst mesecev in pol mernika šmarnih petic niso mačkine solze.« (F. Milčinski, Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice, 1917, 57). Pridevnik *pasji* pomeni še 'ki povzroča velike težave, neprijetnosti', npr.: Zdaj so nastopili *pasji dnevi* za nas. Pišem na kolenih ob vetrni leščerbi, skrčen na tleh (M. Šnuderl, Od polnoči do polnoči, 1947, 310). Življenje je bilo za naše sorte ljudi zmeraj po malem *pasje*. Kar mislite si, kar si hočete. Veliko si moral delati, veliko hudega požreti, zato si si vsaj kaj malega prislužil (B. Zupančič, Golobnjak, 1972, 42). Iz megle pa je medtem začelo zares rositi. Čul sem, da v Slovenskih goricah pravijo, da iz megle ščije. Kako primeren izraz za tako *pasje vreme* (T. Partljič, Jalovost, 1971, 28).

Na pasjo zvestobo, vdanost se navezuje slabšalni pomen 'pretirano vdan nadrejenim, pretirano ponižen', npr.: Ta je *ves pasji, pasje vdan* navzgor in *pasje hudoben* navzdol, zato ga tudi ni v zgodbi (E. Fritz, Farse, 1973, 6). Kadar se nisem mogel več premagovati, sem ji pisal. Smešno, *pasje ponižno* pismo (M. Pugelj, Mimo ciljev, 1914, 13)! *Pasje vdan* višjim, oduren proti nižjim, nesramen proti enakim, ni zdaj našel besed, da bi primariju zagotovil, kako strastno se drži vseh predpisov (M. Šnuderl, Od polnoči do polnoči, 1947, 48).

Nekateri pridevniki z močnim negativnim pomenom (*strašen, hud*) dobivajo tudi stopnjevalne pomene: 'ki se pojavlja v zelo visoki stopnji, v močni obliki'. Tako tudi *pasji*, npr.: Nastopil je *pasji mraz*. Bila je *pasja vročina*. Enako velja za prislove iz takih pridevnikov, npr. Dan je bil *pasje vroč*. Dodajam še književne zglede: Mene oče in mati nista uporabljala za nevarne reči, če ni bilo kake *pasje sile* ali če nisem bil za kako reč posebno pripraven (B. Zupančič, Grmada, 1974, 17). Ne, ne, nič hudega ni bilo. Majhna praska. Imel sem res *pasjo srečo* (L. Suhadolčan, Človek na zidu, 1960, 92).

Mimo vseh težav

je življenje včasih *pasje lepo*.

(N. Maurer, Skorja dlani in skorja kruha, 1969, 63)

Zanimiv je izraz *pasja figa*, ki pomeni 'kar je malo vredno, nepomembno', npr. Vse to se je začelo zaradi *pasje fige*. Izraz *pasja figa* pomeni tudi 'močno zanikanje ali zelo majhno mero', npr.: Za to se eno *pasjo figo* brigam. To je *pasjo figo* vredno. Narečno izraz *pasja figa* pogosto zamenjuje *pasji drek*. Sicer pa je *figa* v pomenu 'okrogel iztrebek' značilna zlasti za konje. Tako *konjska figa* nastopa v pogovorni primeri *zmeraj biti na cesti kot konjska figa* v pomenu 'vedno hoditi okrog, nikoli ne biti doma'.

Pridevnik *pasji* tvori tudi precej uporabljane medmetne izraze, npr. *pasja dlaka, pasja vera, pasja duša, pasja figa, pasji sin*. Ti izrazi služijo govorečim kot podkrepitve trditev, kot kletvice, kot psovke. Povedano ponazarjam z nekaj književnimi zgledi: Imamo tudi prav dobra zdravnika, ali komandant, *pasja mu vera*, jima noče dati konja, ki ga zaslužita (M. Hace, Naši obrazi, 1961, 103). »Nikar ne ugovarjaj, *pasji sin!*« ga je ozmerjal valpet in z bičem oplazil starčka po hrbtišču (L. Zupan, Palček v čedri, 1959, 123). Račani so me že na pragu čakali s pošto, da mi z njo zatrpajo torbo. »Taka pošta pa *pasja figa!*« so se drli drug čez drugega (Pavliha 1965, št. 51, 17).

Kelemina, *pasja noga*,

Vi ste hujši, kak hudič

(OSNP 813, Štaj.).

Po daljšem psovanju se spomnimo še nekaj pasjih izrazov. Zgodovinski je izraz *pasji snop* 'del desetine, ki so ga podložniki dajali zemljiškemu gospodu za vzdrževanje njegovih psov'. Skoraj vsem so znani *pasji dnevi* 'čas od 23. julija do 23. avgusta'.¹⁶ Iz plavanja poznamo izraz *plavati po pasje* 'tako, da se z nogami in skrčenimi rokami udarja po vodi'. Med večinoma slabim, kar pomeni pridevnik *pasji*, razveseljuje *pasja radost* 'navadna salama', in sicer tako pse kot ljudi.

Namenimo še nekaj besed pasji družini. 'Samica psa' je *psica*. V grobem govorjenju pomeni *psica* tudi 'hudobna, zlobna, ničvredna ženska'¹⁷, npr.: S to *psico* se že leto dni ne menim. Ta *psica* je že marsikateri ženi speljala moža. Uporablja se tudi kot psovka, npr. Govori, *psica!* V grobem govorjenju se *psica* imenuje tudi *kúzla*, manjšalnica *kúzlica*. 'Majhen pes' je *psíček*, 'majhna psica' pa *psíčka*. *Pes* je ljubkovalno tudi *kúža*, *kúže*, majhen kuža pa je *kúžek*. Zadnjega poznamo še v primerjavi *drži se kot polit kužek*, t.j. 'boječe, preplašeno'. 'Majhen, zanikrn pes' se imenuje *cúcek*, ki pomeni tudi 'pes nasploh', zlasti v nekaterih narečjih. V grobem govorjenju je *cucek* tudi 'pohleven, bojazljiv človek', npr. Dela z vami, kar hoče, ker ste taki *cucki*. Enake pomene kot *cucek* ima še *ščene*.

V svoji pasji zgodbi sem že omenil *pasje dneve*, da pa obstaja *pasja doba*, je ugotovil pesnik Janez Menart že leta 1963:

Ko nam že regrat rasel bo iz groba,
bo zgodovinar (če bo kje še kak)
lahko naš čas, glede na skupni znak,
uvrstil pod poglavje »pasja doba«.
(Semafori mladosti, 20)

Moja zgodba o psu je s tem končana. Še vedno pa obstaja tista pasja zgodba brez konca, ki je omenjena na začetku.

OPOMBE

¹ Ne vem, od kod izhaja ta zgodba brez konca. Poznam jo že iz mladosti, pri pisanju tele zgodbe pa me je nanjo spomnil M. Švabič (Sonce, sonce, 1972, 122). Začetek in konec pa ima Byronov *Napis na spomeniku novofunlandskega psa* (Lord Byron–J. Menart, Pesmi in pesnitve, 1975, 53–54).

² Frazeologem omenja tudi M. Klopčič (A. S. Puškin, Jevgenij Onegin, 1967, 267): Med psom in volkom, dobeseden prevod francoskega »entre chien et loup«, t.j. v mraku, ko ne ločiš psa od volka; izrazit galicizem. Tu bi omenil še dva slovenska frazeologema, ki temeljita na podobnih nasprotjih. Prvi je *ne reči ne bev ne mev* v pomenu 'prav nič ne reči', drugi pa *ne reči ne bele ne črne* 'molčati; ne povedati svojega mnenja'. Medmet *bev* 'posnema odsekan pasji glas', *mev* pa je

lahko različica medmetov *mjav, mav*, iz katerih so glagoli *mijavkati, mavkati, mevkati* (zadnji pri Gutschmannu). Lahko bi torej rekli, da gre v frazeologemu *ne reči ne bev ne mev* za nasprotje *pes : mačka* (glej tudi že omenjeni frazeologem *gledati se kot pes in mačka* 'sovražiti se'). V frazeologemu *ne reči (črhniti, ziniti) ne bele ne črne* gre za nasprotje dveh tipičnih barv, od katerih prva pomeni dobro, druga slabo, grdo, obenem pa gre za elipso izraza *beseda*, t.j. prvotno *ne reči ne bele ne črne besede*. Na podobnem nasprotju antonimov, t.j. protipomenk, temelji npr. tudi frazeologem *narediti kaj (odpeljati, poskušati, pripeljati itd.) zlepa ali zgrda* (v pregovorih: *Bolje zlepa kakor zgrda. Kdor noče zlepa, mora zgrda*).

³ Der Bilderschmuck der deutschen Sprache, 156.

⁴ Seveda *pes* ni bil edini čuvar čred pred volkovi, vsaj ne pri starih Rimljanih. Ti so imeli za zaščitnika čred pred volkovi pastirskega boga *Lupercusa*, podobno kot Grki *Pana*. To namreč kaže že samo ime *Lupercus*, zloženo iz besed *lupus* 'volk' in *arceo* 'odganjam'.

⁵ Tu navajam le izvleček iz bogate simbolike psa.

Prvotna mitska funkcija psa, ki se povsod potrjuje, je vloga psihopompa, človekovega vodiča skozi noč smrti, ker mu je bil spremljevalec skozi dan življenja. Od Anubisa do Kerberja. Prek Thota, Hekate in Hermesa je posodil svoj lik vsem velikim vodičem duš, vsem kažipotom naše zahodne kulturne zgodovine. Obstajajo pa psi po vsem svetu, v vseh kulturah, a se pojavljajo v različicah, ki še bolj bogatijo ta prvotni simbolizem.

Številni so psoglavci v egiptovski ikonografiji, njihova naloga pa je, da *ujamejo in uničijo sovražnike svetlobe* in da čuvajo vrata svetih mest.

Pri Germanih strašni *pes*, imenovan Garm, čuva vhod Niflhelma, carstva mrtvih, dežele ledu in mraka.

Stari Mehikanci so gojili pse, ki naj bi spremljali in vodili mrtve v onostranstvo. S truplom se je pokopal *pes levje barve – tj. sonca – ki je spremljal pokojnika, tako kot je Xolotl, bog-pes, spremljal Sonce na njegovem potovanju pod zemljo*. Ali pa so takega psa žrtvovali na gospodarjevem grobu, da bi mu na koncu dolgega potovanja pomagal prekoračiti devet rek, ki preprečujejo dostop k *večnemu bivališču mrtvih Chocomemictlanu, devetemu nebu*.

Trinajsto in zadnje sozvezdje mehiškega Zodiaka je sozvezdje Psa. To uvaja v pojmovanje smrti, konca in podzemnega sveta, a tudi spočetja ter obnavljanja, kajti po Nervalovih verzih: *Trinajsto se vrača...in spet je prvo*.

Pes pogosto obiskuje podzemeljske svetove, še pogosteje je njihov čuvar ali pa svoj lik posoja njihovim gospodarjem. V grški mitologi-

ji je boginja teme Hekata prevzemala lik kobile ali psa; prežala je na križiščih v spremstvu peklenskega krđela.

Ker je psihopomp, tj. spremljevalec duš umrlih, kakor Hermes, ima tudi pes zdravilne sposobnosti. V grški mitologiji je eden od oznak Asklepiosa (pri Rimljanih Eskulapa), junaka in boga zdravilstva.

Psi in volkovi so izhodišče več turških in mongolskih dinastij, prav tako pa je tudi v mitih ameriških Indijancev.

V Melaneziji je pes prednik enega od štirih razredov skupnosti, ki jo je proučeval Malinowski. Tudi rimska volkulja se lahko primerja s številnimi pripadniki iste živalske vrste, s prosvetiteljskimi junaki, ki so vedno vezani na ustanovitev agrarnega ciklusa.

Na keltskem področju je pes v zvezi z vojaškim okoljem. Nasprotno od tistega, kar se dogaja pri Grkih in Rimljanih, je pes pri Keltih predmet pohvalnih primerjav in metafor. Največji junak Cuchulainn je *Culannov pes*, a vsi Kelti, otočni in celinski, so imeli dresirane pse za boje in lov. Primerjati junaka s psom je bilo temu v čast in dajalo priznanje njegovi bojovniški veljavi. Videti je, da ni psa, ki bi ustrezal Kerberu. Zlovešč pes obstaja samo v folklori, verjetno pod vplivom krščanstva: v Bretaniji *črni pes* Arejskega gorovja predstavlja *prekletnika*.

Opisani aspekti simbolike psa – prosvetiteljski junak, mitski prednik, simbol spolne moči in dolgoživljenjskosti, zapeljivec, razvratnik, ki je kakor narava v obnavljanju prepoln življenjskosti, ali pes kot plod prepovedane zveze – odkrivajo dnevni lik enega simbola. Treba pa je videti tudi njegov nočni lik. Najbolj prepričljiva ilustracija tega je neusmiljena prepoved, ki velja za to žival v muslimanskih skupnostih.

V islamu je pes podoba tistega, kar je v stvarstvu najnižje. Po Shabestariju vezati se na svet pomeni poistovetiti se s psom, ki se hrani z mrhovino. Pes je simbol lakomnosti in nenasitnosti; soobstajanje psa in angela je nemogoče. Po islamskih izročilih ima pes kljub temu dvainpetdeset lastnosti. Polovica jih je svetih, polovica satanskih. Pes čuje, je potrpežljiv in ne grize gospodarja. Poveljuje se njegova zvestoba: *Če človek nima bratov, so mu bratje psi. Srce psa je podobno srcu njegovega gospodarja.*

Mislijo tudi, da so psi *nečisti*. V podobi črnih psov se pogosto pojavljajo *Jnûni*. Lajanje psa pri hiši je predznak smrti. Pasje meso se jemlje kot zdravilo (proti jalovosti, urokom itd.)... Po izročilu je Prerok izjavil, da se mora posoda, iz katere je pil pes, sedemkrat oprati, a prvič s prstjo. Pravijo, da je zabranjeval ubijanje psov, razen črnih z belimi lisami pod očmi, češ da so taki psi hudiči. Ubiti psa je greh; pravijo, da je to enako slabo, kot ubiti sedem ljudi. Verujejo, da ima pes sedem življenj.

Simbolizem psa na Daljnem vzhodu je dvoumen: dobrotniški, ker je pes bližnji človekov spremljevalec in budni čuvar njegovega bivališča; hudodelen, ker se, ker je soroden volku in šakalu, pojavlja kot nečista in prezira vredna žival.

Pes je emblem nekaterih narodov, morda tudi Kitajcev, ker je bil Pan Gu lahko tudi pes.

Nebeški pes (Tian quan) je nevihta in komet: grmi kot grom in sveti kot strela; rdeč je kakor ogenj. Je nasprotnik demonske sove, toda tudi znanilec vojne.

Drugi tipično kitajski simbol se nanaša na *slamnate pse*... V Usodi neba Zhuang Zi navaja: *Slamnati psi so pred žrtvovanjem spravljani v skrinjah, oviti v lepo platno. Ko jih prinesejo k umrlemu, jih zažgejo, ker če bi jih uporabili drugač, bi vsakega člana pokojnikove družine mučile more.*

Nekateri Tataři verujejo, da je Bog v času stvarjenja sveta dal psu nalogo, naj pazi, da bi se hudič ne približal človeku. Toda pes se je dal podkupiti in je postal odgovoren za človekov padec.

Burjati trdijo, da je Bog preklel psa s temi besedami: *Vedno boš trpel lakoto, glodal boš kosti in jedel ostanke hrane ljudi, ki te bodo strli z udarci.*

V skrajni točki tega zloveščega aspekta se simbol psa pridružuje simbolu grešnega kozla.

Podrobneje glej Rječnik simbola, 3. izd., 1989, 476-480!

⁶ Glej v opombi 5 besede, s katerimi je po trditvah Burjatov Bog preklel psa! V zvezi s tem je zanimiv tudi kašubski frazeologem *psē karmic* (dobesedno: pse krmiti) v pomenu 'bruhati'. *Glodanje, obiranje kosti* je kljub legendarnemu božjemu prekletstvu dandanes za psa prijetno opravilo, če pa se *obiranje* lotijo ljudje med seboj, je to lahko skrajno neprijetno. To dokazuje frazeologem *obratil koga do kosti* v pomenu 'zelo obrekovati koga'.

⁷ Glej M. Hrovat, Človek v zrcalu pregovorov, 270!

⁸ Sovraštvo *psa* in *mačke* pa lahko zgladijo izjemne okoliščine, npr. hud mraz. To dokazuje srbohrvaški frazeologem *pas i mačka zajedno spavaju* v pomenu 'hud mraz je'; podobno je tudi v bolgarščini: *Kuče i kotka šte spjat zaedno* (dobesedno: Pes in mačka bosta spala skupaj) in *Kuče i kotka šte pejat zaedno* (dobesedno: Pes in mačka bosta pela skupaj) oboje v pomenu 'zelo je mrzlo, nastopil je velik mraz'. V bolgarskih narečjih pa lahko *psa* v enakopomenskih izrazih zamenja *psica* ali celo *miš*: *Kučka i mačka šte sa zaedno* (dobesedno: Psica in mačka bosta skupaj) in *kučka i mačka šte se gušat* (dobesedno: Psica in mačka se bosta objemali) ter *Kotka i miška šte spjat zaedno* (dobesedno: Mačka in miška bosta spali skupaj). Pomen 'zebe me' ima še

bolgarski narečni frazeologem *Kučeta me dърпат* (dobesedno: Psi me trgajo). V zvezi s povedanim naj pripomnim, da poznam iz naravnega kmečkega okolja tudi mirno sožitje psa in mačke v normalnih, vsakdanjih okoliščinah.

- ⁹ Slovenski ekspresivni frazeologem *priti na psa* 'finančno, materialno propasti; priti v težek, neprijeten položaj' (SSKJ) pomeni zadnjo degradacijo v hierarhiji živali. Normalno ali ugodno stopnjo bi lahko predstavljal *konj* v frazeologemu *biti na konju* 'uspeti, doseči cilj', vmesno slabšo *osel* v frazeologemu *priti s konja na osla*, v srbohrvaščini *pasti s konja na magarca* 'priti iz boljšega v slabši položaj'. V slovenskem jeziku lahko *osla* zamenja tudi *koza*: *S konja se je usedel na kozo*.
- ¹⁰ V cerkvi se slabo počutijo tudi *miši*, o čemer priča primera *biti reven kot cerkvena miš* 'zelo reven'. Različico obravnavane primere navaja J. Glonar (SSJ, 369) - *Ima srečo kakor pes v cerkvi*: če brez škode in brc uide težkim, okovanim kmečkim čevljem. Vendar pa za psa le ni vse tako slabo. Pravice do gledanja mu npr. nihče ne krati. O tem govori francoski frazeologem *un chien regarde bien un évêque* (dobesedno: pes dobro pogleda škofa) v pomenu 'še pes lahko škofa pogleda' in 'razlike v položaju vendarle dopuščajo odnose'. Ironično zveni italijanski frazeologem *fortunato come un cane in chiesa* (dobesedno: srečen kot pes v cerkvi) v pomenu 'zelo nesrečen v vseh stvareh'. Bolgarsko narečno *što šte kuče v čerkva* (tj. kaj bo pes v cerkvi) pa pomeni »začudenje nad nečim popolnoma neumestnim, nepravilnim«.
- ¹¹ Izraz *psovka* 'groba, zelo žaljiva beseda, izrečena navadno v afektu' je izglagolski samostalnik iz *psovati* 'zelo zmerjati'. Glagol *psovati* je nastal iz samostalnika *pes*. Prvotni pomen glagola *psovati* je bil 'delati kot pes' (tj. lajati /na koga/), potem pa se je osamosvojil v pomen 'zmerjati'. Primerjaj še podoben razvoj nemškega glagola *hunzen* (*verhunzen*) 'grdo ravnati' iz samostalnika *der Hund* 'pes'. Podobno kot z glagolom *psovati* se je zgodilo z glagolom *lajati*, ki ima osnovna pomena 'oglašati se s kratkimi, odsekanimi glasovi' in 'z lajanjem izražati nejevoljo nad prisotnostjo tujca' ter je značilen za psa. V prenesenih pomenih pa je glagol *lajati* izrazito slabšalen: 'govoriti z ostrim, zadirčnim glasom', (npr. Ne zna govoriti mirno, samo laja. Vodja taborišča je lajal svoje ukaze.), 'surovo, zadirčno govoriti s kom' (npr. Nепrestano laja na nas. Lajata drug na drugega.), nizko 'govoriti, pripovedovati' (npr. Pusti ga, naj laja, kar hoče. Edino hlapci cvilijo ponižno kakor psi in lajajo, da nas je malo. /Kajuh/), narečno 'zmerjati' (npr. Ne lajaj me, če nisem kriv. /I. Pregelj/), pesniško 'biti, obstajati v zelo neprijetni, grozljivi obliki' (npr. Zunaj laja

decembrski mraz. Tišina je lajala nad prepadi.). Nadaljnji primer je glagol *lizati*, ki je značilen za psa, a tudi za druge živali, v osnovnih pomenih – 'premikati jezik po čem' (npr. Krava liže telička po glavi. Mačka liže mladiče. Pes liže roko gospodarju. Žival si liže dlako. Pes si liže rano.) in 'ližoč jesti' (npr. Žival liže kri. Otroci radi ližejo bombone, med.), v prenesenih pomenih pa – pogovorno, slabšalno 'poljubljati' (npr. Mene že ne bo lizal, grdoba. Kar na cesti se ližeta.), ekspresivno 'večkrat pokriti, obdati kaj s seboj' (npr. Ogenj že liže streho. Valovi ližejo kamenje.), v slabšalnem frazeologemu *lizati pete, roke komu* 'ponižujoče si prizadevati za njegovo naklonjenost'. Glagol *lizati se* v prenesenem pomenu pomeni slabšalno 'dobrikati se, prilizovati se' (npr. Liže se šefu, samo da bi napredoval. Fant se liže okoli dekleta.). Da je lahko živalsko lizanje tudi zdravilno (prim. Pes si liže rano.), dokazujeta naslednja frazeologema: pogovorno, ekspresivno *Pošteno jih je dobil in zdaj se doma liže* v pomenu 'se zdravi' in *Vsak naj se liže ven, kakor se more* v pomenu 'naj si pomaga, se rešuje'. V zvezi z glagolom *lizati* je končno zanimiv še frazeologem *Boj se tistega, ki spredaj liže, zadaj praska* v pomenu 'boj se zahrbtnega, hinavskega človeka'. Frazeologem je verjetno nastal na osnovi nasprotja dveh domačih živali – psa, ki nas prijazno obliže, in nepredvidljive, včasih skrivnostne mačke, ki nam neredko povsem nepričakovano zada bolečo prasko. V zvezi z nasprotjem med psom in mačko glej tudi že v opombi 2 omenjeni frazeologem *ne reči ne bev ne mev!*

V zvezi s pasjim lajanjem je treba omeniti še medmet *hov* oziroma *hovhov*, ki posnema pasji glas. V otroškem jeziku pa *hovhov* pomeni tudi »pes«.

¹² Obravnavani pomen in psovke ponazarjam še z zgledoma iz književnosti: Ali beneški dukati so Ocepkovo grdo razkačili: »*Ti pes ti!*« je vpila. »*Ti lajš* vame, ko ti vendar nisem nič naredila! Ti *garjavi pes* ti.« (I. Tavčar, Visoška kronika, LZ 1919, 76, 77). Nekaj časa si pravim: *pes!* nekaj časa se vikam (J. Menart, Semafori mladosti, 1963, 60). Poimenovanje oseb z izrazom *pes* sega že v davno zgodovino, o čemer priča znameniti starogrški stoični filozof Diogen iz Sinope (403-323 pred n. št.). Živel je kot berač v predverju hrama ali v sodu. Dobil je naziv *pes*, grško *kyōn*.

¹³ V indeksu atributov v knjigi Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 613, piše: Pes: zvestoba, Tobija (v mladosti); Kananejka; sv. Peter Kanizij (podobnost z imenom: latinsko *canis* = pes);

– *liže kužne rane*: Lazar na pragu bogataševe hiše; sv. Rok;
– *nosi hlebček v gobcu*: sv. Rok;

- *beli in črni* (v gobcu nosijo luč): sv. Dominik (ustanovitelj reda pridigarjev, popularno *dominikanci*, latinsko *dominicanes*, kar je po ljudski etimologiji razloženo kot *domini canes* 'Gospodovi psi', oblečeni pa so v belo obleko s črnim ogrinjalom);
- *z bučko za pitje na vratu*: sv. Bernard iz Aoste (ustanovitelj sirotišnice in zavetnik alpinistov);
- *beli*: sv. Bernard iz Clairvauxa (reformator cistercijanskega reda - bela obleka);
- *na vrvici*: sv. Vid;
- *lovski*: sv. Evstahij; sv. Julijan Hospitator; sv. Hubert;
- *pastirski*: sv. Vendelin.

¹⁴ V angleščini se ta pes imenuje *bloodhound* 'policijski pes', preneseno 'preiskovalec', slovensko šaljivo *vitez klapouhi*, *klapouhec*. Nenavadno ime tega psa izvira iz legende, po kateri je že v 7. stoletju sv. Hubert, sloveči lovec in lieški škof, hodil z njim na lov po belgijskih Ardenih. Žival velja po mednarodni kinološki razdelitvi za psa belgijskega izvora. Na Angleško je prišel z Viljemom Osvajalcem leta 1066. Tu so odkrili in do konca izbrusili njegov izreden dar (za izsleditev ljudi in za lov na visoko divjad).

¹⁵ Glej B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich IV*, 262! Izraz avtor razloži takole: Ob strani Velikega voza teče *Pes Gospoda Jezusa*, ki so mu ga podarili pastirji, ko so prišli z darilom v Betlehem. Mali Jezus se je dolga leta igral z njim. Isti pes mu je potem delal družbo na njegovih potovanjih po svetu, braneč ga pred razbojniki v gozdovih. Ko je naposled poginil, ga je Gospod Jezus, kateremu je tako vdano služil, prenesel na nebo, od koder kot zvezda Severnica kaže pot vsem popotnikom.

¹⁶ V zvezi s tem navajam še dve ugotovitvi: Pes naznanja v pratiki 23. julija že od nekdanj začetek »pasjih dni«. Ko gleda v desno, se začno, ko pa 23. avgusta gleda v levo, se končajo. Dandanes so *pasji dnevi* le še oznaka za najbolj vroče poletne dni. Kaj pa v resnici pomenijo, komaj kdo ve (N. Kuret, *Praznično leto Slovencev I*, 521). Stari so računali, da je Nilova poplava zavzemala čas *pasjih dni* (24. jul. do 24. avg.), to je čas največje vročine, imenovan tako, ker se začenja s tem, da Sirius (*pasja zvezda*) vzide in zaide hkrati s soncem (T. Lucretius C, A. Sovre, *O naravi sveta*, 1959, 477).

¹⁷ V španskem pogovornem jeziku pomeni *psica* - *perra* tudi 'pijanstvo, opijanjanje' ter 'otroške muhe, kaprice'. S pijanostjo se v španskem jeziku povezujeta še *lisica* - *zorra* in *volk* - *lobo*: *zorra* 'opitje, pijanost', *dormir la zorra* (dobesedno: spati lisico) 'prespati pijanost', *pillar una zorra* (dobesedno: prijeti, dobiti lisico) 'opijaniti se'; *coger (pillar) un lobo* (dobesedno: prijeti, dobiti volka) 'opijati se,

postajati pijan'. V slovenskem jeziku se s pijanostjo povezujejo še naslednje živali: *maček, opica, krava, svinja, muha, žaba, bele miši* (glej tudi moj članek *Biti pijan, imeti opico, imeti mačka, piti kot krava, žaba* itd., Mohorjev koledar 1992, str. 107-110). Podobno npr. v kašubščini *koza*, v bolgarščini *bober*, v nemščini poleg drugih tudi *hrošč*, v češčini *zmaaj* itd.

Zusammenfassung

HUND – ES WAR EINMAL EIN MANN, DER DEN HUND HATTE

In dem Artikel hat der Verfasser Metaphorik, Phraseologie und Symbolik des Hundes dargestellt. Seine Darstellung gründet sich auf dem slowenischen Material. Er stellt auch eine Komparation mit den anderen europäischen Sprachen an und bekommt sehr interessante Resultate.